

Arheološka istraživanja u Novoj Bukovici tijekom 2004.

Archaeological excavations in Nova Bukovica in 2004

Saša Kovačević

Primljeno/Received: 17. 2. 2005.

Prihvaćeno/Accepted: 23. 3. 2005.

U tekstu se daje prikaz arheološkog lokaliteta u Novoj Bukovici, na položaju Sjenjak kao i kratki pregled rezultata do sada obavljenih arheoloških i interdisciplinarnih istraživanja. Osnovu ovoga kratkog rada čini izvješće o posljednjoj - sedmoj sezoni susatvnih arheoloških istraživanja koja je ekipa Instituta za arheologiju provela tijekom 2004. godine.

Ključne riječi: naselje, Podravina, kasno brončano i mlade željezno doba, interdisciplinarna istraživanja, sezona 2004.

Key words: settlement, Podravina, Late Bronze Age and Early Iron Age, interdisciplinary research, season 2004

Položaj i vrsta lokaliteta

Arheološki lokalitet Nova Bukovica - Sjenjak se nalazi u hrvatskoj Podravini, sedam kilometara jugoistočno od Slatine i petnaestak kilometara jugozapadno od rijeke Drave (Minichreiter 1997; Kovačević 2001). Lokalitet se smjestio s lijeve strane ceste koja od Virovitice i Slatine ide prema Našicama i dalje prema Osijeku, na oko 130 metara nad morem. Prapovijesno naselje zauzima vrhove i padine niza blagih uzvišenja koja se od jugozapada postupno spuštaju prema sjeveroistoku, prema često podvodnim livadama podravske ravnice koje još i danas nose znakovito ime "Barice". Dalje u ravnici smjestila se dravska šuma još i danas bogata divljači, rijeka Drava i preko nje područje južne Mađarske s gradovima Szigetvár, Szentlőrinc i Pécs te planinom Mecsek koja se, posebno za vedrih dana, jasno vidi sa Sjenjaka. Jugoistočnim rubom lokaliteta teče potok Topoljak i on je vjerojatno služio za opskrbu stanovnika naselja pitkom vodom. U zaleđu lokaliteta teren se prema zapadu i jugu uzdiže prema prvim obroncima Papuka koji su prekriveni bjelogoričnim šumama. Prapovijesni lokalitet na Sjenjaku možemo ubrojiti među nizinska naselja otvorenog tipa, što znači da naselje nije bilo okruženo nikakvim obrambenim sustavom, i to iz razdoblja mlade faze kasnoga brončanog doba (10. - 8. stoljeće prije Krista), s tragovima boravka ljudi i u mladem željeznom dobu (2. i 1. stoljeće prije Krista). Metodom analize starosti drvenog ugljena pomoću radioaktivnog ugljika C¹⁴ na Institutu "Ruder Bošković" u Zagrebu¹ kasnobrončanodobni horizont lokaliteta je okvirno smješten u razdoblje između 1050. - 750. godine prije Krista (Kovačević 2001, 66). U kulturnom smislu lokalitet Nova Bukovica - Sjenjak pokazuje jaku pripadnost srednjevropskom krugu kasnoga brončanog doba i dokaz je živog protoka ljudi i ideja u prapovijesnom razdoblju uz i preko rijeke Drave

te se jasno uklapa u mrežu takvih kasnobrončanodobnih nizinskih naselja u Podravini - od onih na području Osijeka, zatim ovog u N. Bukovici, od naselja u okolici Koprivnice i Ludbrega, do Ormoža i Ptuja u slovenskom dijelu Podravine, a onda i općenito u okviru takvog tipa naselja u srednjoj Europi. Sav pokretni arheološki materijal pokazuje veliku srodnost s istovremenim nalazima na području središnje Hrvatske, donekle istočne Slavonije te s područja srednje Evrope, posebno zapadne Mađarske (lokaliteti kao Regöly, Lengyel, Környe itd., Köszegi 1960; Patek 1968 i dr.) i pripada mladoj fazi kasnobrončanodobne kulture polja sa žarama, kulturnom fenomenu koji je u to vrijeme rasprostranjen na velikom području Europe (Vinski-Gasparini 1973).

Povijest i metode istraživanja

Nasebinski lokalitet na Sjenjaku u Novoj Bukovici otkriven je arheološkim rekognosciranjem - temeljitim pregledom terena koji je 1976. godine na slatinskom području provodila K. Minichreiter u ime Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka (K. Minichreiter, 1978). Tada su na površini oranica uočeni izorani arheološki nalazi pomoću kojih je lokalitet okvirno datiran u kasno brončano doba i na temelju kojih je registriran. Trebalo je proći gotovo dvadeset godina nakon otkrića nalazišta do početka sustavnih arheoloških istraživanja². Lokalitet je od 1997. godine obuhvaćen terenskim istraživanjima u okviru znanstvenog projekta "Prapovijesni identitet sjeverne Hrvatske" kojeg vodi dr. sc. K. Minichreiter iz Instituta za arheologiju u Zagrebu (Minichreiter 1997; Minichreiter 1998; Minichreiter 1999). Arheološka istraživanja financira najvećim dijelom Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, uz sudjelovanje i pomoć Općine Nova Bukovica, Centra za kulturu - Zavičajnog muzeja u Slatini te Instituta za arheologiju u Zagrebu.

1 Analize su napravljene pod vodstvom dr. sc. B. Obelića na Zavodu za eksperimentalnu fiziku Instituta "Ruder Bošković".

2 Istraživanja je pokrenula i vodila dr. sc. K. Minichreiter, znanstvena suradnica Instituta za arheologiju, kojoj, kako smo vidjeli, dugujemo priznanje i za otkriće ovog lokaliteta. Kasnije istraživanja nastavlja Saša Kovačević.

Od pokretnih nalaza s lokaliteta treba spomenuti velike količine ulomaka keramičkih posuda - zdjela, lonaca, šalica, pitosa i sl. - koje su služile za čuvanje, pripremanje i konzumiranje hrane, zatim, komade kućnog lijepa ili primjerke nakita/nošnje - razne staklene i jantarne perlice, brončane igle i fibule, metalno oruđe i oružje. Od metalnih predmeta posebno treba spomenuti malo brončano koplje koje je pronađeno u istraživanjima 2000. godine i koje je značajno jer je pomoglo potvrditi dataciju lokaliteta u mladu fazu kulture polja sa žarama³. Osim toga, ovaj nalaz zasigurno upotpunjuje sliku ondašnjeg brončanodobnog lovca/ratnika i njegove opreme.

Prilikom istraživanja 2002. godine istraženi su ostaci cijelog nadzemnog objekta koji je označen kao Kuća 1. Objekt pravokutnog tlocrta tipa brvnare sastojao se od vertikalnih drvenih nosača koji su zajedno s prepletom od šiba i kućnim mazom činili zidove kuće s vjerojatno dvije prostorije. U jednoj od prostorija nalazila se dublja jama za koju možemo pretpostaviti da je služila kao jama za zalihe. U istraživanjima koja su slijedila 2003. g. uočeni su tragovi barem još jednog nadzemnog objekta.

Istraživanja 2004.

Tijekom 2004. godine arheološka istraživanja su nastavljena na novoj parceli, na kat. čest. br. 195/2 k.o. Gornja Bukovica, koja se nalazi u vlasništvu Adama Hoka. Istraživanja smo započeli u jugozapadnom uglu parcele, odmah uz sondu od prošle godine, na južnoj padini brežuljka na kojem se smjestio lokalitet. Cilj nam je bio nadovezati se na rub iskopa iz 2003. g., kako bi uspješno povezali dijelove objekata uz sjeverni rub sonde iz prethodnih godina. Jedan od ciljeva istraživanja u 2004. g. bio je po mogućnosti fiksirati područje prostiranja kanalskih postrojenja, otkriti smjer njihova protezanja te istražiti areal neposredno uz njih (Kovačević 2004).

I dalje se radilo sustavom sondi 5 x 5 m i sustavom stratigrafskih jedinica. Svaki kvadrant je bio podijeljen na četiri mikrokvadranta veličine 2,5 x 2,5 m (a, b, c, d orijentirani prema sjeveru), dok je svaki definirani ukopani objekt obilježavan s dvije brojčane oznake, od kojih je jedna predstavljala ukop, a druga zapunu istog objekta. Svim pronađenim arheološkim objektima - stratigrafskim jedinicama te bitnijim pojedinačnim nalazima uzimana je apsolutna, nadmorska visina, a po potrebi i koordinate. Također, svi objekti i značajniji pojedinačni nalazi fotografirani su *in situ* digitalnim i analognim fotoaparatom (digitalna fotografija+dijapozitivi), te crtani u mjerilu. Uzimani su uzorci zapune, ugljena i kostiju. Kompletan pronađeni materijal je odmah na terenu sortiran po vrsti (keramika, lijep, kamen, uzorci), ubilježen u popise nalaze.

Godine 2004. otvoreno je ukupno 265,5 m², što iznosi gotovo dvostruko više od površine otvorene i istražene 2003. Kompletan otvorena površina je istražena i dokumentirana. Ukupni istraženi dio lokaliteta sada iznosi 1788 m², što lokalitet u N. Bukovici svrstava u red jednog od rijetkih najsuvremenijim metodama sustavno istraživanih prapovijesnih naseobinskih lokaliteta u Republici Hrvatskoj. U kampanji 2004. definirano je i istraženo 69 stratigrafskih jedinica, te skupljeno 74 vrećice pokretnih arheoloških

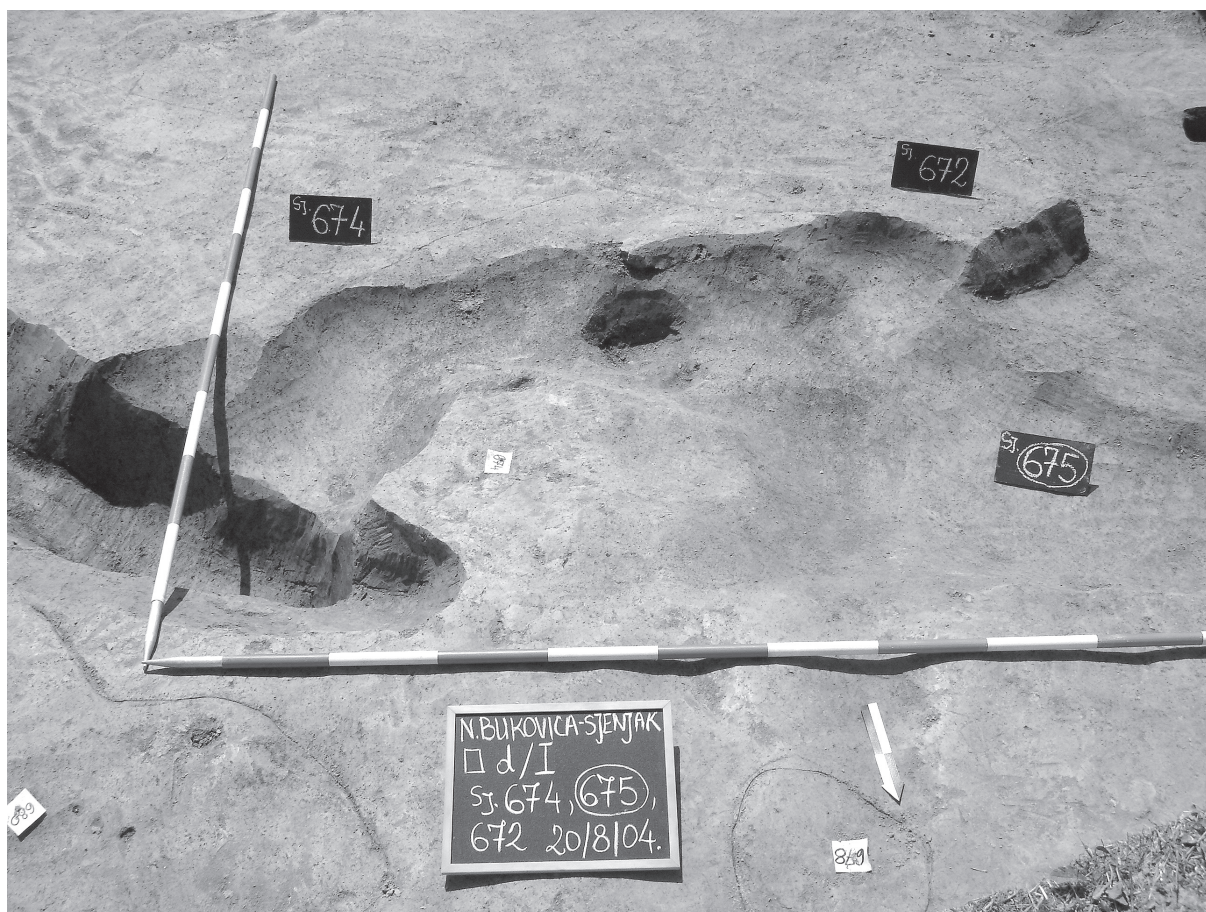
nalaza (keramika, lijep, kamen, posebni nalazi, uzorci), dok je do sada, u sedam godina istraživanja, ukupno definirano i istraženo 724 stratigrafskih jedinica, što znači da smo otkrili i istražili više od 350 arheoloških objekata. Iako su ove brojke prilično respektabilne, predstavljaju tek manji dio ovoga velikoga i kompleksnoga lokaliteta.

U ovoj kampanji otvorili smo i istražili devet cijelih novih kvadranta (□ b+c+d/I, b+c+d/II, c+d+e/III), te šest kvadranta djelomično (□ a/I-a+b, e/II-dio c+d, e/II-dio a, b+c+d, b/III-a+b, f/III-c+d), što je uvjetovano usmjerenjem koordinatne mreže prema sjeveru i od toga različitim položajem parcele (usmjerena je JZ-SI) na kojoj smo radili. Istražili smo područje širine 15 m u punoj širini njive, od njezina južnog do sjevernog ruba. Godine 2005. namjeravamo se odmaknuti, na istoj parceli dalje prema istoku, odnosno prema prostoru koji je s unutrašnje strane kanala, a time i prema središtu naselja/lokaliteta.

S obzirom da smo istraživanja nastavili uz sjeverni rub sonde od 2003. godine, kako smo i očekivali, naišli smo na nastavak objekata - prije svega kanala koji je označen kao SJ 419, 420. Kanal SJ 419 prostire se na većem području i istražujemo ga još od 2001. godine. Godine 2004. istražili smo ga na području □ a+b/I, te nam on odlazi u zapadni profil, u neistraženi dio lokaliteta ispod glavnoga poljskog puta. U zapuni ovoga kanala 2004. godine, uz dosta grube kućne keramike, nađen je jedan ulomak žrnja i dr. te dio narukvice od ljubičastog stakla, koja se datira u razdoblje kasnog latena, u drugu polovinu 2. i u 1. st. pr. Kr. To je još jedna potvrda prije postavljenoj dataciji lokaliteta mlađega željeznog doba na Sjenjaku.

Treba reći da je vertikalna stratigrafija i ovog dijela lokaliteta vrlo jednostavna, dijelom uvjetovana činjenicom da se radi o jednoslojnom nalazištu na području koje je zahvaćeno intenzivnom poljoprivrednom obradom tla. Ispod sloja oraćeg humusa (Stratigrafska jedinica broj 01, dalje SJ 01) tek ponegdje se pojavljuje sloj sivkaste, prirodnim putem (vodom), s vrha brežuljka nanese zemlje (SJ 03) u kojoj nalazimo nešto sitnih arheoloških nalaza, a odmah ispod njih se nalazi zdravica (SJ 02) s ukopanim objektima. Ukopani objekti predstavljaju najveći dio nepokretnih arheoloških nalaza. Tek u nekoliko primjera u razdoblju od 1997. godine zabilježene su neukopane nakupine arheološkog materijala (keramike, ugljena i lijepa) koje uvjetno možemo nazvati ruševinama. Što se tiče tipologije objekata istraženih 2004. godine na Sjenjaku, i dalje su zastupljeni svi tipovi poznati iz prethodnih sezona. Tu prije svega treba spomenuti veće i manje kanale, otpadne jame, zatim jame nepoznate namjene (možda "ciglarske", za iskorištavanje gline), rupe od stupova i u više navrata potvrdu 2003. godine uočenog tipa uskog, relativno kratkog i jako dubokoga samostojećeg kanalića.

Dio ovih objekata, posebno u području □ a+b/I toliko je isprepleten i nadslojen da je dosta otežen pregled cijele situacije. No čini se da će upravo ovo područje, nakon detaljnije analize, dati dragocjene podatke o kronologiji i infrastrukturi kasnobrončanodobnoga i latenskoga naselja. U tom smislu posebno je zanimljiva manja jama SJ 655, 656 u □ b/I-a+c/I-c, koju je presjekao uža kanal SJ 659, 660, a sama jama je "sjela" na rub obližnjeg kanala SJ 669, 670. Vrlo srodna situacija ponovila se na više mjesta u sondi 2004. godine. Jedan od najboljih primjera svakako predstavlja jama SJ 673, 674 s tamnosivom zapunom koju je presjekao kanalić SJ 675, 676.

Slika 1. Preslojeni objekti u kvadrantu d/I tijekom istraživanja 2004. (snimio S. Kovačević)

Fig. 1. Rearranged facilities in quadrant d/I during excavations in 2004 (photo by S. Kovačević)

U svakom slučaju, ovakvo ispreplitanje ukopanih objekata, posebno na relativno malenoj površini odmah uz današnji poljski put, jasno govori o intenzivnoj naseljenosti ovog mjesta u razdoblju i kasnoga brončanoga i mlađega željeznog doba, ali i o važnosti kanalskih postrojenja koji su očigledno vrlo često obnavljani i/ili čišćeni, ne nužno s velikim vremenskim razmakom između takvih akcija.

Može se zaključiti da je sada jasnija slika i ovog dijela naselja; naime, gotovo sa sigurnošću treba reći da se radi o rubnom dijelu latenskog naselja jer upravo kanali, čini se, obilježavaju taj rub. No i tu u latenskom razdoblju situacija nije jednostavna. Upravo to dobro ilustrira jama SJ 673 koja ukazuje na postojanje nekoliko vremenskih horizonata obnove/izgradnje latenskog naselja. Jama SJ 673, 674 važna je i radi toga što je unutar njene zapune pronađen grumen željezne rude, uz druge još neočišćene i nedefinirane željezne predmete. To je još jedna potvrda metaloprerađivačke djelatnosti na lokalitetu u N. Bukovici. Brončana šljaka pronađena 2002. g. govori o ljevaoničkoj radionici, vjerojatno unutar kasnobrončanodobnog naselja, dok novi nalazi po svojoj prilici ilustriraju preradu željeza u razdoblju mlađega željeznog doba, negdje u latenskom naselju ili njegovoj blizini. U kontekstu gospodarske strukture lokaliteta u N. Bukovici zanimljivi su i objekti koje pronalazimo posljednjih nekoliko godina. To su dublje jame, nabijene sive, tvrde zapune i gotovo bez pokretnih nalaza. One su vjerojatno služile za vađenje gline (sirovina za izradu keramike, ali i omazivanje nadzemnih objekata), a smještene su u rubnom dijelu naselja, uz kanalske sustave. Poslije korištenja su zatrpane i njihova je zapuna dobro nabijena.

Iako postoje i na ovom dijelu lokaliteta, objekti kasnoga brončanog doba, prema rezultatima dosadašnjih istraživanja, jače su koncentrirani na vrhu uzvisine i na padinama bliže vrhu. O prostiranju kasnobrončanodobnog naselja i na ovom dijelu lokaliteta govore pokretni nalazi, prije svega keramika, zatim otpadne jame, te prethodnih godina istražena kasnobrončanodobna Kuća 1. sa spremištem unutar jedne prostorije u objektu.

Objekt koji je zahtijevao najviše uložene energije i vremena tijekom istraživanja 2004. godine je veliki kanal SJ 671, 672. Na najširem dijelu širok je gotovo 5 m, a najveća mu je dubina oko 70 cm. Zapuna mu je bila standardna - istom su zapunjeni svi dosad istraženi kanali. U zapuni je bilo dosta pokretnih nalaza, prije svega keramike, lijepa i kamena, dok od posebnih nalaza treba spomenuti par željeznih predmeta još nepoznate namjene, te nekoliko žrnjeva.

Ovaj kao i ostali odvodni kanali koji su prema sadašnjim rezultatima istraživanja dio infrastrukture latenskog naselja, bili su na ovom području nužnost. U razdoblju jačih kiša oni su iskopani vjerojatno spontano i hitro, gotovo neplanski (možda su tadašnji stanovnici jednostavno produbljivali brazde nastajale slijevanjem vode za obilnijih kiša). To bi moglo posebice vrijediti za uže i plićke kanale. Veći kanali vjerojatno bi ipak bili rezultat opsežnijih i planiranih zahvata. Upravo kanali u mnogim slučajevima preslojavaju već postojeće objekte i uzrok su složene slike infrastrukture nalazišta. Svi kanali nestajali su s vremenom, većina njih možda nakon prestanka života u naselju. Dok su ondašnji stanovnici živjeli na ovom mjestu kanali su im bili potrebni i oni ih nisu

Slika 2. Veliki kanal SJ 671, 672 tijekom istraživanja 2004. g. (snimio S. Kovačević)

Fig. 2. The large canal SU 671, 672 during excavations in 2004 (photo by S. Kovačević)

zatrpavali (i koristili ih kao npr. otpadne jame). U trenu kada se ovdje gasi život i kanali gube svoju ulogu. Oni se više ne čiste i ne produbljuju te ih priroda i zub vremena, zatrpavajući ih finim nanosima usitnjene rahle zemlje, postupno predaju zaboravu.

Prethodno spomenuti novi dokazi metaloprerađivačke djelatnosti na lokalitetu, sada i unutar latenskog naselja, dopunjuju prije obavljena interdisciplinarna istraživanja koja kao gospodarsku osnovu ovog naselja potenciraju poljoprivredu (kultivirana grahorica tipa *Vicia faba*), uzgoj domaćih životinja/lov (*Sus sp.* - svinja; vjerojatno *Ovis aries* - ovca i *Capra hircus* - koza ili *Capreolus capreolus* - srna; *Bos sp.* - govedo ili *Cervus elaphus L.* - jelen) te skupljanje divljih plodova (*Quercus sp.* - žir) (Šoštarić 2004). Novi su nalazi važni i u kronološkom smislu, posebno oni iz razdoblja mlađega željeznog doba, jer potvrđuju dataciju dobijenu C^{14} metodom (240 BC $\pm$ 1 AD, 211 $\pm$ 100 BP).

Također, nakon što smo u vezi brojnih i kompliciranih kanalskih postrojenja shvatili da se radi o drenažnim, odnosno, odvodnim kanalima, 2004. godine postalo je jasno da se oni vjerojatno nalaze u rubnom dijelu, i to latenskog naselja te da su često mlađi od svih ostalih objekata, pa i onih latenskih. Ta činjenica možda indicira određene klimatske promjene (možda dulje kišno razdoblje?). Sasvim je jasno da su sakupljali i odvodili velike količine oborinskih voda koje su se s vrha brežuljka slijevale niz padine. Ti su objekti zacijelo bili vrlo djelo-

tvorna zaštita koja je sprečavala ulazak vode u stambene i gospodarske objekte. Bez tih bi sustava stalan život bio vrlo složen na ovom mjestu, na samom rubu poplavnih pašnjaka koji su i danas označeni toponimom "Barice", a posebno uz moguće klimatske promjene. Uz ovo pitanje odvodnje i obilnih kiša sigurno je povezano i pitanje zapune većine ukopanih objekata na ovom lokalitetu. Oni su, dakle, zapunjavani prirodnim putem u dužem vremenskom razdoblju. Naplavine usitnjene zemlje, u kojima nalazimo nešto donesenoga sitnijega arheološkog materijala, jednostavno su prekrivale vjerojatno napušteno naselje i njegove ukopane objekte (poput kanala). Tragove njihova namjernog zatrpavanja nismo našli ni u jednom slučaju. Možda je prestanak života na ovome mjestu u vrijeme mlađega željeznog doba upravo i povezan s klimatskim promjenama i obiljem kiša? Ta tvrdnja ostaje na razini nagađanja, a odgovor na brojna pitanja morat će ponuditi buduća arheološka i interdisciplinarna istraživanja koja se provode na nalazima sa Sjenjaka.

Literatura

Kovačević S. 2001, Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak - povijest i novi rezultati, Pril InstArheolZagreb 18/2001., Zagreb, 63-78.

Kovačević S. 2004, Izvješće o rezultatima arheoloških istraživanja na lokalitetu "Sjenjak" u Novoj Bukovici kod Slatine ti-

jekom 2004. godine, Izvješće o rezultatima istraživanja upućeno Ministarstvu kulture, Zagreb, u arhivi Instituta za arheologiju

- Köszegi F. 1960, Beiträge zur Geschichte der Ungarischen Urnenfelderzeit (Ha A-B), ArhHung XII, Budapest, 137-331.
- Minichreiter K. 1978, Arheološka rekognosciranja Slavonije, ArhPreg 20, Beograd, 180-182.
- Minichreiter K. 1997, Arheološka istraživanja brončanodobne nekropole u Novoj Bukovici kod Slatine tijekom 1997., ObavijestiHAD XXIX/3, Zagreb, 57-60.
- Minichreiter K. 1998, Arheološka istraživanja brončano i željeznodobne nekropole u tumulima u Novoj Bukovici kod Slatine, GSM 2 (57), Županja, 58-60.
- Minichreiter K. 1999, Brončano i željeznodobna nekropola u Novoj Bukovici kod Slatine, rezultati sustavnog istraživanja godine 1998., ObavijestiHAD XXX/3, Zagreb, 63-67.
- Patek E. 1968, Die Urnenfelderkultur in Transdanubien, ArhHung XLIV, Budapest.
- Šoštarić R. 2001, Karbonizirani biljni ostaci iz prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak, Pril InstArheolZagreb, 18/2001., 79-83.
- Vinski - Gasparini K. 1978, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, MonFfZadar 1, Zadar, 1978.

Summary

Since 1997 Institute for Archaeology has been systematically excavating the Late Bronze Age and Early Iron Age settlement in Nova Bukovica, at the Sjenjak site. So far a surface of almost 1800 m² has been unearthed, with sunken buildings which were parts of the infrastructure of the Late Bronze Age and Early Iron Age settlement. An extremely significant find within the context of the Bronze Age settlement are the remains of the building above ground (House 1) with a storage pit inside the building, whereas in the structure of the La Tène settlement numerous canals of different sizes stand out. During excavations in 2004 it was noted that the canals probably mark the borders of the La Tène settlement, and that close to them there are pits with heavily packed filling, almost without moveable archaeological finds, which at present we have interpreted as clay extraction pits. The movable archaeological finds from 2004 confirm the earlier dating of the La Tène settlement (purple glass armlet), whereas in one of the La Tène pits, along with certain other still undetermined iron artifacts, iron dross appears. In addition to bronze dross lumps from the Late Bronze Age facilities, this is additional proof of metallurgy at the archaeological site in Nova Bukovica.